

Наталія Бочкарьова

ПРИНЦИПИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ, ЗГІДНО ГУМАНІСТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ КАРЛА РОДЖЕРСА

У статті розглядається порушення взаємодії між учасниками педагогічного процесу. Особлива увага приділяється обґрунтуванню та визначенню шляхів використання принципів педагогічної взаємодії учителя та учнів згідно з поглядами Карла Роджерса в сучасній українській школі.

Ключові слова: гуманізм, педагогічна взаємодія, принцип підтримки, мотивація.

In article infringement of the interaction between the participants of pedagogical process is considered. The especial attention is given to a substantiation and definition of ways of using of the principles of pedagogical interaction between teachers and students, according to the views of Carl Rogers in the modern Ukrainian school.

Key words: humanism, pedagogical interaction, a principle of support, motivation.

Постановка проблеми. Однієї з істотних причин, що перешкоджають позитивному розвитку сучасної освіти, розглядається порушення взаємодії між учасниками педагогічного процесу. Основне завдання сучасної школи полягає в подоланні авторитарного стилю навчання й виховання учнів та впровадження нових взаємин між суб'єктами навчання, спрямованих на гуманізацію навчально-виховного процесу. Внутрішнє середовище традиційної системи освіти є для учня жорстко структурованим простором, де практично немає місця випадку, грі. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті та Державна комплексна програма «Вчитель» передбачають реформування шкільної освіти на принципах гуманізму [1]. У центрі концепції сучасної шкільної освіти знаходиться особистість учителя та учня, у зв'язку з цим дослідження учасників педагогічної взаємодії здобувають особливу значимість. Наголошуючи сьогодні на особистісній орієнтації освіти, ми мусимо відновити цілющий зв'язок із джерелами гуманістичної педагогіки, знайти шляхи побудови освіти на цінностях гуманізму. Одним зі шляхів вирішення педагогічної проблеми сучасної школи є творче використання здобутків педагогів-гуманістів (Л. Рона, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спока, В. Франкла, С. Френе, Е. Фрома, Р. Штайнера), зокрема гуманістичної концепції К. Роджерса, спрямованої на повноцінний інтелектуально-духовний розвиток кожної особистості, її всебічну творчу самореалізацію та особистісно орієнтовану взаємодію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнопедагогічні аспек-

ти гуманізації освіти розглядали у своїх дослідженнях М. Берулава, С. Бондар, Т. Буяльська, В. Лозова, І. Підласий, А. Сущенко, Г. Троцько та інші вчені. Досліджуючи дидактичний аспект проблеми гуманізації, вони стверджували, що саме гуманізований навчальний процес створює умови для розвитку творчої особистості дитини. Аналіз робіт О. Вишневського, О. Захаренка, О. Савченко та інших дає можливість з'ясувати сутнісні характеристики поняття гуманізація освіти. Аналізуючи їхні погляди, можна констатувати, що гуманізація педагогічного процесу полягає в його спрямованості на особистість учня, в забезпеченні максимально сприятливих умов, побудованих на основі поваги і довіри. Аналіз педагогічної взаємодії вчителя з погляду його структурних і змістовних характеристик представлений у роботах Г.М. Андрєєвої, Б.Ф. Ломова, А.Н. Леонт'єва, М.И. Лісіної, Б.Д. Паригина, А.В. Петровського, К.К. Платонової.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні та визначенні шляхів використання принципів педагогічної взаємодії учителя та учнів згідно з поглядами Карла Роджерса в сучасній школі.

Виклад основного матеріалу. Гуманістична педагогіка орієнтована на саморозвиток особистості, врахування природної індивідуальності, велику самостійність. Це означає, що дитина сама створює себе, робить вибір, приймає рішення і відповідає за них. Батьки, вчителі тільки допомагають створити умови для переживання дитиною почуття свободи, обираючи тактику вільного вибору. Відповідальність починається з усвідомлення своєї активної ролі в тому, що стосується власної особистості. Можливість вибору викликає відчуття, що людина сама може визначати своє життя. Педагог Ш. Амонашвілі визначив формулу гуманістичної педагогіки: прийняти – зрозуміти – допомогти – любити – співчувати – радіти успіху дитини – надихати [2].

На думку К. Роджерса, ми можемо говорити про гуманістичну педагогіку і її впровадження в сучасну школу тільки в тому випадку, якщо будуть дотримані такі умови, як: адаптація її основних принципів і переосмислення компонентів педагогічного процесу (урок, методи, програма, особистість вчителя, підручники, класна кімната, колективна творчість учителів); і найголовніше – це фасилітуючий процес взаємовідносин учителя й учнів, здатність педагога, по-справжньому, розуміти кожного учня й виступати в ролі помічника, радника. Педагогічна взаємодія, здійснювана в гуманістичній традиції, з погляду Карла Роджерса відрізняється наступними якостями [3, 179]: суб'єктивізованістю, тобто педагог усвідомлює й визнає значимість не тільки об'єктивних обставин («речей», «умов») і навіть не стільки думок і дій дітей, скільки глибинних переживань, емоцій і почуттів; діалогічністю й феноменологічністю, тобто педагог не прагне до досягнення своїх власних цілей, не перетворює учня в засіб досягнення цих цілей, а намагається зрозуміти й адекватно виразити й свої власні переживання й переживання свого партнера по міжособистіс-

німому спілкуванню; відмовою від парадигми прямих і цілеспрямованих педагогічних впливів, у ході яких неминуче маніпулюють дітьми.

Новий етап в розвитку гуманістичної педагогіки в Україні визначився запровадженням особистісно орієнтованого навчання і виховання (Ш. Амонашвілі, І. Бех, В. Білоусова, С. Гончаренко, О. Савченко, І. Якиманська). В основі особистісно орієнтованого навчання лежать принципи педагогічної взаємодії вчителя та учнів згідно з гуманістичною концепцією Карла Роджерса. Зокрема Ю.Н. Кулюткін [4] відзначає, що при особистісно орієнтованій взаємодії, коли змістом навчання є розвиток дитини як особистості, спостерігається рівноправність позицій учителя й учня. У ході такої взаємодії вчитель створює умови для самостійної постановки дитиною пізнавальних проблем і завдань. Учитель не викладає, а актуалізує наявну в дитині тенденцію розвитку.

Гуманізація педагогічної взаємодії в сьогodнішній школі заснована на перебудові особистісних установок учителя, відмові від розповсюдженої учбово-дисциплінарної моделі педагогічного спілкування. У своїй книзі «Freedom to Learn for the 80's» К. Роджерс писав, що не можна будь-кого змінити, передаючи йому власний досвід. Можна лише створити атмосферу, сприяючи розвитку людини. Створення такої атмосфери К. Роджерс називає «полегшенням» (англ. – facilitate), учителів – фасилітаторами. Від них вимагається одне – підкреслити дитині, що її люблять, нею цікавляться, нею займаються. Американський педагог і психолог ХХ століття К. Роджерс [5] виділив наступні принципи особистісно орієнтованої педагогічної взаємодії:

➤ Принцип поваги особистості дитини. Ставитися до можливостей і схильностей учня з безумовною повагою й підтримкою. Заохочувати самостійне оцінювання учнів. Наприклад, учитель може запитати: «Як ти думаєш, наскільки добре ти сьогодні виконав завдання?» Педагог уникає способів мотивації навчання, які звертаються до егоїзму, честолюбства, страху.

➤ Принцип підтримки в становленні дитини. Брати до уваги найбільш істотні аспекти поведінки й мови учнів і заохочувати їх думати про власні думки. (Наприклад, викладач говорить: «Мені здається, ти прагнеш сказати, що...»). Потрібно вчителю вірити, що сприйнятливість і здатність до навчання полягає в природі особистості. За твердженням О.С. Газмана [6], принцип підтримки полягає в розвитку й сприянні саморозвитку дитини, які спрямовані на розв'язання її індивідуальних проблем, пов'язаних зі здоров'ям, навчанням, комунікацією й життєвим самовизначенням.

➤ Принцип варіативності. Визнання різноманітності змісту й форм навчального процесу, вибір яких здійснюється вчителем разом з учнями. Для цього необхідно надати всім учням можливість вибору виду й форми завдання відповідно до їхніх особистісних переваг, особливостей мислен-

ня, інтересам. Фасилітатор розділяє з іншими відповідальність за навчання і виховання. Зміст, хоча він і важливий, відступає на другий план. Результат вимірюється тим, чи зробив учень помітний крок уперед. Принцип варіативності також тісно пов'язан й з технологією проведення уроку, що припускає різноманітність видів робіт, форм організації учнів, гнучкість і оперативність вчителя в нестандартних ситуаціях, якими насичен особистісно орієнтований урок.

➤ Принцип індивідуалізації. Означає врахування рівня розумового розвитку, знань та умінь, працездатності, пізнавальної та практичної самостійності учнів, їх особливостей пізнавальних інтересів, вольового розвитку учнів, їх ставлення до навчання. Відбувається спільний особистісний ріст і спільний особистісний розвиток учителя й учнів, де особистість виховується особистістю. Карл Роджерс виділяє такі особистісні якості вчителя, як доброта, щирість, відкритість «новому досвіду». В українських сучасних підручниках для початкової школи позатекстові компоненти побудовані так, що дитина відчуває – діалог відбувається саме з нею: «Поміркуй...», «Скажи...», «Як ти думаєш...» тощо. У завданнях і запитаннях прослідковується опора на особистий життєвий досвід молодшого школяра, його почуття, інтереси.

➤ Принцип гуманізму. Його сутність полягає у спрямованості навчання й освітнього процесу в цілому до учня; у створенні максимально сприятливих умов для оволодіння дітьми соціально накопиченого досвіду, опанування обраною професією, розвитку і прояву творчої індивідуальності, високих громадянських, моральних, інтелектуальних якостей, які забезпечували б особистості соціальну захищеність і гідне існування. Визнання цінностей дитини як особистості, її прав і свобод, вільний розвиток, повага до себе, партнерів, толерантність, діалог культур. Ціль гуманістичних викладачів – розвивати внутрішню дисципліну учнів. У широкому змісті внутрішня дисципліна – це «знання про себе і діях, які потрібно почати, щоб рости й розвиватися як особистість» [7].

➤ Принцип природовідповідності. У його основі лежить врахування багатогранної природи дитини: анатомо-фізіологічних, психологічних, вікових, генетичних, національних, регіональних та інших особливостей. Реалізація принципу вимагає врахування цілісної природи дитини. Згідно з концепцією Л.С. Виготського про зони розвитку, яка обґрунтовує фундаментальне для педагогіки положення про те, що навчання повинне випереджати розвиток і вести його за собою. Така орієнтація вимагає постановки завдань виховання, які забезпечують об'єктивно необхідні базові якості для розвитку особистості у певному віковому періоді. Якщо від дитини будуть вимагати того, чого вона поки не вмє й не може, то дитина повинна бути забезпечена допомогою, як

К. Роджерс називає фасилітацією. Високий рівень розвитку молодших школярів є гарантією того, що вони досягнуть більших цілей у нав-

чанні в наступних класах з меншою витратою сил і часу.

➤ Принцип суб'єктності. Визначення особистості дитини пріорітетним суб'єктом процесу навчання, а не засобом досягнення мети. Розвивати в учнів почуття відповідальності.

Враховуючи це педагогічним працівникам необхідно усвідомити свою роль у реалізації гуманістичної парадигми освіти, оволодіти новими інтелектуальними вміннями, які піднімуть рівень їх самосвідомості. Адже сьогодні суспільству потрібний не тільки спеціаліст, який має і дає відповідні знання, а, насамперед, професіонал, спроможний до самовдосконалення, орієнтований на творчість; особистість, якій притаманні нове мислення, демократичний стиль діяльності, високий рівень громадської самосвідомості, правової культури.

Таким чином, принципи особистісно орієнтованої педагогічної взаємодії, згідно гуманістичної концепції Карла Роджерса об'єднує особистісна спрямованість виховання і навчання на основі демократизації педагогічних стосунків, створення умов для розвитку індивідуальних здібностей учнів. Зрозуміло, щоб педагог почав працювати в гуманістичній парадигмі, йому необхідно не лише розуміти принципи, а й оволодіти новими, незвичними інтелектуальними операціями, які підіймуть його громадську свідомість на більш високий науковий рівень. Знання, які допоможуть вчителю самому розвинути необхідне йому мислення, повинні пройти шлях критичного переосмислення, розуміння їх змісту і лише тоді стануть керівництвом для осмислених педагогічних дій. У нинішніх умовах педагогам потрібно бути обізнаними з новими цінностями освіти, як засобами педагогічної підтримки самопобудови особистості, володіти інноваційними технологіями професійного впливу і взаємодії на вихованця.

Результати дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Дидактичні принципи взаємопов'язані, зумовлюють один одного. При організації навчального процесу вчитель повинен керуватися всіма принципами. Отже, для реалізації принципів особистісно орієнтованої педагогічної взаємодії, згідно гуманістичної концепції Карла Роджерса педагогічним працівникам необхідно: сприяти зацікавленості кожного учня в роботі класу за допомогою чіткої мотивації; стимулювати учнів до вільного висловлення без страху на помилкову відповідь; використовувати різноманітні форми та методи організації навчальної діяльності, орієнтовані на конкретного учня; активізувати різні види пізнавальної діяльності, а також мотиваційний, змістовно – операційний та вольовий компоненти пізнавальної самостійності. У подальшому ми проаналізуємо особливості педагогічного спілкування у вищому навчальному закладі, спираючись на гуманістичну концепцію К. Роджерса.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна доктрина розвитку освіти України // II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти. – К., 2002. – 138 с.
2. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. – М.: Издательский Дом Ш. Амонашвили, 1996. – 203 с.
3. Rogers C.R. Personal communications with Jerome Freiberg. – New York, State University College, 1966. – 120 p.
4. Кулюткін Ю. Н. Изменяющийся мир и проблема развития творческого потенциала личности: ценностно-смысловой анализ. – М.: Педагогика, 2002. – 83 с.
5. Роджерс К., Фрейберг Д. Свобода учиться. – М.: Смысл, 2002. – 527 с.
6. Новые ценности образования / под ред. О.С. Газмана и др. – М.: РАО, 1995–96. – Вып. 2. – С. 16; Вып. 6.
7. Роджерс К. Вопросы, которые я бы себе задал, если бы был учителем. // Семья и школа. – 1987. – № 10. – С. 24.